

ORTEL (31) *sb m*

ortel (28), **ortyl** (3), [**hortel**, **urtel**]; *ortyl BartBydg, Leop, KlonWor.*

o oraz e jasne.

*sg N ortel (6). ♦ G ortelu (7). ♦ A ortel (7). ♦ L ortelu (2). ♦ pl G ortel(o)w (4). ♦ A ortele (4).
♦ I ortelmi (1).*

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII w.

Decyzja prawna, wyrok, szczególnie nazwa pouczeń prawnych udzielanych przez sądy miast większych, początkowo głównie Magdeburga, następnie Chełmna, Torunia, Wrocławia, Krakowa i Poznania; również propozycja wyroku, orzeczenie precedensowe; sententia Vulg, Cn; praeiudicatio, praeiudicium Calep; decretum Cn (31) : OpecŻyw 133v; Placita, skazowane ortilow. BartBydg 116b; za każdym łkazaniem/ każdymu Przyfýężnikowi od Ortelu płacą po łzelągu GroicPorz d3, Cv, aa2v, aa3 marg, aa4v, oo2, oo2v; Praeiudicium – Ortel, zdanie ktorego y ziwanię wronich [lege: ktorego używanie w różnych] przypatkach. Calep [834]a.

W połączeniu szeregowym (1): ORtel/ Sentencya/ łkazanie/ za iednę rzecz ieft/ gdy Sędzia wyłfyzawłzy obudwu łtron żałobę y odpowiedź y wywody/ wyda rok GroicPorz aa2v.

Przysłowie: ále iuż nie w čás/ obiešwłzy po ortel biegác CzechEp 122.

Zwroty: »ortel najdować« (1): (nagł) Przyfýęgá Przyfýężnikow. (–) IA: N: przyfýęgam Pánu Bogu włzechmogácemu/ iż w Sądzie ná kthory ieftem wyládzon/ Sędziemu [...] / chcę práwy á łprawiedliwy Ortel náydować GroicPorz d2.

»słać po ortele« (3): Naydziełz w nim [prawie niemieckim] rozmaíte łtuczki y fortele/ Kiedy łzlą do innych miałł łobie po ortele. BielSat Ev [idem BielRozm]; BielSjem 8; BielRozm 33.

»ortelu słuchać, ortel słyszeć; słuchanie ortelu« (1:1; 2): Ná oštátek Ortelu łtrony łłucháią/ A iełli łye ktorey Ortel nie podoba/ do wylfłżego Sędziego áppelluie. GroicPorz Cv; Strony wczym vpadáią gdy ktora ku łłuchániu Ortelu nie łtanie. GroicPorz oo2, 13, aa4 marg.

»ortel wyd(aw)ać, wydajęcy; ortelu wydanie« = ferre iudicium Vulg [szyk zmienny] (2:1;1): Leop Iudic 19/30; Criticus – Wirokcziniącij, ortel widaieicij. Calep [271]b; Iudicatum – Orteliu widanię Calep 568a, [834]a.

Wyrażenia: »ortel niesłuszny« (1): iż żadnego człowieká ku łzkodzie niema przywodzić áni včíłkác Ortelmi nie łłufznymi/ kthoreby były przeciw iego baczeniu/ y łumnnieniu GroicPorz c3.

»prawny ortyl« (1): iż co dzień ludzkich przybywa fortelów/ Nie złtáie Párágráphow y práwnych ortylow KlonWor 65.

»ortel przed rozsądkiem [= rozsądzaniem]« = wyrok uprzedni, prejudykat, wyobrażenie z góry powzięte (1): Praeiudicatio – Ortel przed rozłząthiem [lege: rozsądkiem]. Calep [834]a.

[»urtel sędziego«: Sententia Iudicis Das Vrtel Decret/ Vrtel Sędziego ArtNom I6v.]

Szeregi: »ortel albo (i) sentencyja« [szyk 2:1] (3): Gdyż thu či/ ktorzy v Sądu łą obliczni/ milczą/ á Sentencyą y Ortel łłyłzac/ [...] nie łye niełprzełwiáią GroicPorz 13, c3, aa4v.

»ortyl a wyrok« (1): wydaycie Ortyl á wyrok [ferte sententiam]/ á łpołącznie połtánowcie/ co by w they mierze czynić. Leop Iudic 19/30.

Przen (2) : Kto vwierzy będzie zbáwion / kto nieuwierzy będzie potępion. Tu fłyfzyfz/ co ieft Ewánielia. Barzo krotki ortel/ ále wiele w łobie zámyká *KrowObr* 43; bo mamy włyficy pomrzeć/ potym Sędźiego ftráfznego/ muśim słuchác ortelu/ ná człowieká grzełznego. *ArtKanc* M14; [Hortel twego wyecznego potápÿenÿa przemÿenÿlem na krzÿzu w czeszną mąką *ModlKonst* 110].

Synonimy: dekret, prawo, rok, skazanie, wyrok.

BK